

Lov og rett i Ukraina – hvorfor et internasjonalt rettsoppgjør med aggresjonsforbrytelsen nå?

Helt siden Russlands fullskala militære angrep på Ukraina 24. februar 2022 har Norge agert langs samme linjer som andre land i EU og NATO. Norge har bidratt med alt fra våpenstøtte til midlertidig kollektiv beskyttelse av ukrainske flyktninger, humanitær bistand, fordømmelse av invasjonen og sanksjoner mot russiske oligarker og selskaper. Støtten er avgjørende for at Ukraina skal kunne forsvare sitt land. Den uteble i stor grad i den forutgående perioden fra 2014, selv om Ukraina også da ble utsatt for russisk aggresjon gjennom annekteringen av Krim og krigen i Øst-Ukraina – slik EMD nylig har slått fast. Kanskje manglet også en folkerettslig begrepsforståelse.

Det er derfor ikke rart at Ukraina har tatt opp et annet viktig tema, nemlig at det er på tide at folkerettens tyngste arsenal settes inn mot de mest ansvarlige for angrepskrigen.

Den internasjonale straffedomstolen (ICC) er per i dag belemret med særregler som gjør det vanskelig å tiltale de mest ansvarlige for det pågående angrepet på Ukraina. ICC etterforsker riktignok om det er begått krigsforbrytelser, forbrytelser mot menneskeheten eller folkemord på ukrainsk territorium, men for disse forbrytelsene kan det være vanskelig å bevise ansvar for de politiske og militære toppele-

derne i Russland. Dessuten er aggresjonsforbrytelse mest dekkende for helheten i det kriminelle foretaket. Derfor ønsker Ukraina en spesialdomstol for å straffe og følge det russiske lederskapet for aggresjonsforbrytelse, uavhengig av om krigen fortsatt pågår.

Europarådet, inklusive norske parlamentarikere, har støttet Ukrainas forslag. Hjemme i Norge ble ideen noe kjøligere mottatt. I sitt svar til Helsingsforskomiteen, ICJ-Norge og fjorårets ukrainske nobelprisvinner Center for Civil Liberties (CCL), som tidligere hadde oppfordret Norge til å støtte en spesialdomstol, svarte utenriksminister Anniken Huitfeldt 23. januar i år at hun var positiv til ansvarliggjøringsmekanismer og at Norge samarbeider tett med likesinnede land. Siden hun samtidig fremhevet at en slik mekanisme må få bred internasjonal oppslutning og at «manglende samarbeid fra Russlands side vil utgjøre en utfordring knyttet til bevisinnsamling og gjennomføring av eventuelle straffer», fremsto støtten som betinget. En uke senere sluttet Norge seg til kjernegruppen av land som vil arbeide for «ansvarlegging av dei som står bak dei russiske aggresjonshandlingane mot Ukraina». Men ut fra pressemeldingen er det ikke klart hva regjeringen mer konkret vil lande på.

En rekke internasjonale organisasjoner

– inklusive EU-parlamentet og EU-kommisjonen – og land som Estland, Latvia og Litauen, Polen og Nederland har derimot uttrykt klar støtte til Ukrainas ønske. Tyskland, Storbritannia, Frankrike og USA har dessuten sluttet seg til den nevnte kjernegruppen, sammen med minst 20 andre land.

Veien til en spesialdomstol er ikke lett, men ikke altfor komplisert heller hvis den politiske viljen er til stede. Siden annen verdenskrig har det internasjonale samfunn etablert en rekke straffedomstoler som har vært mer eller mindre «internasjonale» eller «internasjonaliserte», som vel og merke alle har oppfylt folkerettens krav til legalitet. Men siden Nürnberg og Tokyo, der Nürnberg-tribunalet dømte flere tyske ledere for aggresjonsforbrytelse – også spesifikt for angrepet på Norge – har ingen statsledere blitt tiltalt for angrepskrig.

En domstol som legges inn under det ukrainske rettsvesenet, men med internasjonale innslag som dommere fra andre land, kunne være en «hybrid» minimumsløsning. Det kan Ukraina gjøre på egen hånd så lenge ukrainsk lov gjør det mulig. Men det er folkerettslig tvilsomt om en slik domstol vil kunne føre til tiltale, arrestordre og dom (eventuelt in absentia) mot de mest ansvarlige, på grunn regler om immunitet for statsledere i en fremmed nasjonal domstol.

Både ukrainsk regjering og sivilsamfunn vil imidlertid ha en mye mer internasjonal domstol, etablert etter modell av FNs spesialdomstol for Sierra Leone. Dette kom veldig tydelig frem på den konferansen UiB arrangerte 24. februar 2023 om krigen mot Ukraina, som markerte ettårsdagen for fullskalainvasjonen (hele kon-

feransen er stadig tilgjengelig på nettet). Det trengs da et flertallsvedtak i FNs generalforsamling, helst før sommeren i år, og deretter en avtale mellom FN og Ukraina. Det er ikke folkerettslig nødvendig med Sikkerhetsrådets medvirkning.

En slik spesialdomstol vil komplementere straffeforfølgelse av krigsforbrytelser på bakken ved ICC og på nasjonalt plan. Arrestordre mot helt sentrale personer i det russiske lederskapet for aggresjonsforbrytelse vil kunne komme raskt da de faktiske forhold her vil være nokså lett å bevise. Dette vil kunne svekke Putin-regimet og vise at det internasjonale samfunnet ikke lenger tolererer straffefrihet for klar angrepskrig. Hvert enkelt skritt i denne forbindelse er av stor betydning, slik Sasha Romantsova (daglig leder i CCL) levende understreket på den nevnte konferansen i Bergen. Alle bidrag til rettferdighet for Ukraina er viktige, og dette bidraget vil samtidig bety en nødvendig styrking av folkeretten og den internasjonale sikkerhetsorden.

Vi håper Norge nå vil spille en aktiv rolle med å få andre land til å støtte Ukraina. Løpet bør være to-sporet, slik en av verdens fremste eksperter på aggresjonsforbrytelsen, Claus Kress, anbefalte på samme konferanse: (1) etablering av spesialdomstolen nå, deretter (2) fjerning av de særlige hindringene i Roma-vedtektene for aggresjonsforbrytelsen, slik at ICC faktisk og konsistent kan sette følbare grenser for grenseløse statsledere. Begge deler er både lov og rett.

Liliia Oprysk og Terje Einarsen

E-post: Liliia.Oprysk@uib.no

Terje.Einarsen@uib.no